

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ
КАО КЊИЖЕВНО-НАУЧНИ ЧАСОПИС
ДУГОГ, КОНТИНУИРАНОГ ТРАЈАЊА:
ОКВИРНО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА

Од времена Гутемберговог открића и развоја штампарске технике започет је развој сасвим нових књижевних, публицистичких и журналистичких жанрова, а у том склопу је итекако занимљив феномен књижевног или књижевнонаучног часописа. Овакав жанр часописа се у западноевропским културама конституише у XVII веку, интензивнији развој збива се током XVIII и XIX, праву експанзију доживљава у XX, да би се почетком XXI века овај жанр све више из области штампе почео смештати у сферу електронских медија. Феномен књижевних часописа се већ крајем XX века, с развојем електронских медија и интернета као друштвене мреже, у великој мери померио ка маргини књижевних збивања, као што је и књижевност као уметност гурнута на споредне токове друштвених дешавања. У склопу информативне револуције савременог друштва чини се као да књижевни и књижевнонаучни часописи губе на значају и актуелности, те да чак у великој мери нестају као жанрови. У многим националним културама, укључујући и српску, књижевни часописи су с почетка XXI века многоструко смањили своју бројност, проредили су своје појављивање, а и јавна перцепција њиховог значаја је сведена на тако малу меру да се чини као да за оваквим феноменима и не постоји изражена културна и друштвена потреба. Лако се може учинити као да је све припремљено да овај феномен потпуно нестане са јавне, друштвене сцене, те да је већ постао искључиво ствар прошлости.

Чак и кад би тако одиста било, преостао би један, итекако важан посао: сагледавање оних поджанровских феномена које би

из неких разлога ваљало посебно издвојити и проучити као посебну занимљивост. Већ тај чин може јасно постати разлог за елементарно негирање тезе о смрти књижевних часописа као жанрова, те истицање захтева за превредновањем овог жанровског појма и за исказивањем посебних разлога због којих се овај жанр још увек мора сматрати живим и делатним феноменом. Пратећи пак развој књижевне периодике, с посебном пажњом би на планетарном нивоу требало размотрити феномен књижевно-научних часописа дугог, континуираног трајања, те тај феномен смислено супротставити књижевно-научним часописима краткога трајања: из оваквога сучељавања можемо доћи до увида и сазнања која нису део стандардних књижевноисторијских процедура везаних за историју књижевне периодике. Претпоставка од које полазимо је, дакле, уверење да мимо онога што нам открива историја књижевне периодике, у часописима дугог, континуираног трајања можемо доћи до некаквих посебних, са становишта семиотике културе веома занимљивих и релевантних сазнања. Због свега тога вреди размислити није ли настало време да се покуша са претресањем, па и са изразитом реактуелизацијом књижевно-научних часописа као периодичног књижевног, комуникационог и семиотичког жанра.

ПОЈАМ КЊИЖЕВНО-НАУЧНОГ ЧАСОПИСА ДУГОГ, КОНТИНУИРАНОГ ТРАЈАЊА: ДВА ФРАНЦУСКА, ДВА АМЕРИЧКА И ЈЕДАН СРПСКИ СЛУЧАЈ

Под појмом књижевно-научног часописа (енгл. *journal, magazine*; нем. *zeitschrift, magazin*; фр. *journal, magazine*; рус. газета, журнал) обично подразумевамо периодичну публикацију посвећену књижевним, културним и научним темама у најширем смислу те речи. У зависности од тога да ли се периодикум појављује у новинском или књижном формату, назив се мења од књижевног листа и новина, преко журнала и магазина, па до књижевног часописа. То значи да би то биле публикације које објављују текстове који припадају књижевним жанровима (песме, епови, кратке приче, новеле, приповетке, приповести, кратки романи, делови романа или чак романи у наставцима, драме или делови драма и сл.), затим мешовитим или књижевно-научним жанровима (есеји, путописи, биографије, аутобиографије, мемоари, дневници, писма, интервјуи, разговори / дискусије, репортаже, фељтони и сл.), као и различитим прозним текстовима усмереним ка проучавању језика, књижевности, културе и науке (критички прикази, књижевнокритичке, књижевнотеоријске и књижевноисторијске расправе, поетички трактати, философска и духовноисторијска литература, друштвене и

политичке, културолошке, медијске и комуниколошке студије, расправе у области друштвено- хуманистичких наука, популарних природно-математичких дисциплина и сл.). У погледу прилога/чланака које објављује, књижевно-научни часопис исказује изразиту наклоност ка жанровској разноврсности, а одговарајућа заступљености различитих жанрова треба на страницама периодичне публикације да омогући различите врсте критичких, теоријских и историографских начина разумевања и одговарајућих коментара. У том смислу је несумњива и веома важна улога књижевно-научних часописа у погледу умножавања и ширења поља дејстава, па и популаризације пре свега књижевности, али и уметности, културе, критичког мишљења и изградње одговарајућег система вредности.

1. Терминолошке недоумице и два француска случаја:
Le journal des sçavans и *Revue des deux Mondes*

Књижевно-научни часописи припадају корпусу периодичних издања, а у том погледу их треба разликовати и одвајати од новина. Новине (newspapers, zeitungen, journal) излазе веома учестало, најчешће свакодневно, а редовно доносе вести, извештаје, репортаже и коментаре, па по томе представљају основне ознаке или обележја информативних активности неопходних за пуно познавање времена и простора, догађаја и процеса, те личности одређеног друштва. Овај медијски жанр одликује непрестана актуелност, и то на дневном нивоу, потом приступачност и садржинско обиље у вези са разноврсним друштвеним догађајима, при чему доминира референцијална функција језика, са више или мање присутним коментаторским и интерпретативним дискурсом. Новине се разликују и по обимности простора на чије референтни оквир, па и на одговарајуће читалаштво рачунају, тако да можемо разликовати локалне, регионалне, надрегионалне, националне и наднационалне новине. Такође се разликују и према времену појављивања ових публикација, па разликујемо јутарње, дневне и вечерње, те недељне новине. За разлику од новина, часописи (*Zeitschriften*) усмерени су ка одређеним тематским областима, па их разврставамо на: књижевне, научне, стручне, позоришне, уметничке часописе итд. Периодика у овом областима делила се и према учесталости излагања: дневник, недељник, месечник, годишњак, или према природи публикације: магазин, алманах, илустровани часопис и др.

Уколико пажљиво, на планетарном нивоу разморимо феномен књижевно-научних часописа дугог, континуираног трајања, можемо доћи до веома занимљивих опажања. Истина је да широм света, и то не само у тзв. великим културама са чврстим развојним

континуитетима, него и код бројчано малих народа можемо наћи примере чисто научних часописа који имају и дуже трајање од два века. Најстаријим часописом у Француској, па и читавој Европи сматра се *Le journal des sçavans* („Часопис учених“), који је јануара 1665. године, у Паризу, покренуо француски писац и адвокат Дени де Сало (Denis de Sallo). Часопис је излазио као научни годишњак, а потрајао је до 1792, када је доживео први прекид излажења, и то за време Француске грађанске револуције; посвећен проучавању књижевности, културе и историје, часопис није остављао простора за савремену књижевност. Овај часопис је под нешто измењеним називом *Journal des savants* обновљен 1797. године, а појавио се само један часописни број, да би опет уследио застој у излажењу. Друго обнављање настало је 1816. године, а од тада овај годишњак излази под заштитом Француског института (Institut de France), да би у периоду 1908–2020. излазио под заштитом Академије за археологију и рану историју (Académie des inscriptions et belles lettres), веома старе институције која је основана 1663. Године 2021. часопис преузима белгијска компаније Питерс паблишерс (Peeters Publishers), међународни академско-научни издавач основан у Ливену (Leuven) 1857. године. Часопис није излазио свега 22 године (1793–1796; 1798–1815) за свеукупни период од 359 година колико дели годину оснивања (1665) и годину када обављамо ово истраживање (2024). Импресивно је, дакле, трајање овог периодикума, али је жанровски посматрано реч о другачијем типу часописа у односу на *Лейџоџис: Journal des savants* није часопис у строгом смислу те речи него је годишњак, а уз то он је превасходно научан по карактеру, захватајући књижевност само у мери у којој је реч о књижевноисторијским, филолошким и културноисторијским феноменима. Савремену књижевност он не негује и не изучава него је реч о научном часопису који изучава превасходно књижевну прошлост. Чисто жанровски посматрано, реч је о научном годишњаку ширег културолошког и филолошког усмерења.

Други француски случај јесте часопис *Revue des deux Mondes* чији се први број појавио 1. августа 1829. године, а носио је поднаслов „о политици, администрацији и обичајима“ („de la politique, de l'administration et des mœurs“). Часопис су основали Проспер Муро (Prosper Mouroy) и Пјер де Сегу-Диперо (Pierre de Ségur-Dupeyron), а издавач је било посебно друштво формирано за потребе часописа (Société de la Revue des deux Mondes). У почетку се овај периодикум највише бавио феноменом путовања и међународним пословима, да би потом своју делатност усмерио ка томе да изгради културни, економски и политички мост између Француске и Сједињених Америчких Држава, тј. између Старог и Новог Света. Објављујући при-

логе из књижевности, историје, уметности и различитих наука, часопис је уређиван са склоношћу ка студиозним и утемељеним прилозима, а уредницима су били: Франсоа Било (François Buloz, 1831–1877), Шарл Било (Charles Buloz, 1877–1893), Фердинан Бринетјер (Ferdinand Brunetièrre, 1893–1906), Франсоа Шарме (François Charmer, 1907-1915), Рене Думи (René Doumic, 1916-1937), Андре Шоми (André Chaumeix, 1937-1955), Клод-Жозе Гињо (Claude-Joseph Gignoux, 1955–1966), Жан Вињо (Jean Vigneau (1966–1970), Жан Жодел (Jean Jaudel, 1970–1991), Жан Боторел (Jean Bothorel, 1991-1995), Бруно де Сесол (Bruno de Cessole, 1995–1999), Натали де Бедри д’Асо (Nathalie de Beadry d’Asson, 1999–2002), Мишел Крепи (Michel Crépey, 2002–2014) и Валери Торани (Valerie Toranian (od 2014). Ни овај други француски часопис не би се могао сматрати књижевно-научним часописом у ужем смислу него је ближи ширем концепту часописа посвећеног културним и друштвеним питањима.

2. Два америчка случаја:

The Yale Review и *North American Review*

У светској часописној продукцији јасно се издвајају два књижевно-научна часописа дугог, континуираног трајања, један амерички – *The Yale Review* и један српски – *Лейпцигска Мајице српске*. Оба су основана у првој четвртини XIX века, оба су почетком XXI века навршила пуна два века свога постојања, па се у том смислу појављују као одиста специфични и необични феномени у оквирима планетарне, светске културе. Ова два часописа су настала у веома различитим социјалним и културолошким амбијентима, али њихово трајање, природа и начин функционисања свакако су веома привлачни и изазовни. Због тога је семиотички веома занимљиво осматрити како ова два часописа, у два веома различита друштвена контекста функционишу, какве културолошке функције они обављају, те шта се из тих процеса може закључити о природи култура и друштава чији су они саставни чиниоци?

Покушавајући да одговоримо на постављена питања, размотрићемо два специфична случаја из историје периодичких публикација Сједињених Америчких Држава, а таква компарација нам може бити веома инструктивна у погледу начина на који уопште разумевамо феномен књижевно-научног часописа дугог, континуираног трајања. Ова разматрања, па и поређење са природом и начином функционисања *Лейпцигска Мајице српске* могу нас довести до извесних, општијих увида и закључака.

Први амерички феномен који највише одговара самом појму књижевно-научног часописа дугог, континуираног трајања јесте

The Yale Review: овај часопис је почео да излази 1819. године у Њу Хејвену (Конектикат, САД) старањем групе ентузијаста и евангелистичких мисионара, а касније је под заштитом јаким универзитета (попут Универзитета „Џон Хопкинс“ из Балтимора, те коначно Јејлског универзитета из Њу Хејвена) задобијао све сложеније и комплексније функције које готово да нису више имале никаквих додирних тачака са почетним функцијама због којих је часопис и основан. Целокупна историја часописа који се данас назива *The Yale Review* (*Јејлски њреџег*), јасно разликује три основне фазе његовог развоја. У почетку, у периоду 1819-1842, под називима *The Christian Spectator* и *The Quarterly Christian Spectator*, он је настао и развијао се као типично религиозни часопис који је усмерен ка подстицању евангелизације и спровођења протестантских мисија у САД, као и широм света. У другој фази, у периоду од 1843. па до 1911, часопис је, под називом *The New Englander*, затим *New Englander and Yale Review* и *The Yale Review*, обликован као научно-политички часопис, усмерен махом ка опису и тумачењу међународних политичких прилика, геополитичких, историјских сагледавања, друштвених, религијских и економских анализа и сл. У трећој фази, почев од 1911. године, тј. од момента када је уредничке послове преузео Вилбур Крос, овај часопис је, под насловом *Yale Review* и *The Yale Review*, постепено задобијао профил научно--књижевне и друштвено-политичке периодичне публикације, с тим што се та природа понешто мењала у временима различитих уредника и њихових уредничких концепата: понекад је он постајао више научни, понекад више књижевни, али тај однос је трајно остао као основа идентитета ове публикације. *The Yale Review* једино није излазио током 1990. године, па на планетарном нивоу то, по свему судећи, представља књижевно-научни часопис са најмање нарушеним континуитетом излажења.

Други амерички феномен ове врсте води нас ка још даљој години оснивања, али и ка мање импресивним подацима о континуитету у излажењу. Најстарији амерички књижевни часопис који и данас излази јесте, без сумње, *North American Review* (*Северно амерички њреџег*), који је као двомесечник, под уредништвом Вилијама Тјудора (William Tudor) почео 1815. године да излази у Бостону (Масачусет, САД), у кругу културно веома активних људи на источној обали с почетка XIX века, Дубоко свестан значаја интелектуалних иницијатива Бостонског круга, Тјудор је у једном писму из 1819. године Бостон назвао ‘америчком Атином’, отприлике онако како су српски интелектуалци нешто касније, током 60-их година XIX века, Нови Сад звали ‘српском Атином’. Часопис *North American Review* основан је да буде нека врста такмаца и противтеже водећим британским часописима, те упориште у борби америч-

ког народа за слободу и самосталност, све у духу антиколонијалне америчке *Декларације независности* (1776). Временом је часопис средином 19. века постао водећи амерички књижевни периодикум, све до појаве часописа *Atlantic Monthly* (*Ајџланџски месечник*) 1857. године, али и после тог времена је важност овог часописа у америчкој култури била веома велика, премда не водећа. Током свога рада часопис није стекао најбољу институционалну заштиту, па га власници и уредници 1878. селе у Њујорк, где је излазио све до 1940. *North American Review* је 1935. продат Џозефу Хилтону Смиту, који је после извесног времена ову публикацију увео у сферу коруптивних скандала, па је чак био осуђен због примања мита од Јапанаца, а часопис забрањен. После тога је настао дуги прекид у раду, да би тек 1964, на колеџу Корнел у Ајови, поново почео да излази под уредништвом песника Роберта Дана. Године 1968. купије га Универзитет Северна Ајова, из Сидер Фолса (Cedar Falls), па с таквом заштитом часопис до данас излази без прекида.

3. Компаративни увиди:

The Yale Review и *Лейџојус Матице српске*

У светским релацијама посматрано, *Лейџојус Матице српске* са својим линијама континуитета улази у круг веома малог броја књижевно-научних часописа, којих у САД, дакле, има свега два. Од та два случаја пуну аналогију можемо успоставити превасходно између часописа *The Yale Review* и *Лейџојуса Матице српске* јер само ова два часописа реализују континуитет готово у пуном капацитету: *The Yale Review* није излазио једну једину годину (1990), а *Лейџојус* није излазио укупно 13 година (1835, 1836, 1849, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1942, 1943, 1944, 1945. године). При том су *Лейџојусови* прекиди у излажењу сви од реда наметнути спољашњим разлозима, а никада некаквим унутарњим слабостима. Први прекид десио се када је 1835–36. године Угарска државна администрација покушала да забрани Матицу српску, па је то зауставило излажење часописа све док установа поново није добила званично одобрење за продужетак рада. Други прекид збио се 1848–1849. године док је трајала револуција у Пешти и Будиму, па је уредник Јован Суботић успео да објави само једну књигу за 1848. годину (уместо четири књиге колико је редовно објављивано за све време Суботићевог уредниковања 1842–1847), тако да је прекид начињен само у 1849. години. Трећи прекид у излажењу *Лейџојуса* начињен је за време Првог светског рата, али су у 1914. изашле чак три књиге (књ. 297, 298, 299), чиме је и завршено уредниковање Тихомира Остојића, да би тек 1921. године уредник Васа Стајић објавио књ. 300

која је и формално, назнаком да је реч о времену 1914–1921, покрила читав овај дуги период заостајања. С обзиром на тешке потресе кроз које је пролазила Матица српска, часопис није обновљен одмах по завршетку рата 1918. године, него је обнова установе потрајала још 1919. и 1920, да би часопис поново био покренут тек 1921. године. И коначно, четврти прекид потрајао је у годинама 1942–1945, с тим што је 1941. изашла једна књига коју је припремио уредник Никола Милутиновић. Слободно се може рећи да су сви ови прекиди у околностима које нису допуштале аутентичан и слободан стваралачки чин, углавном служиле Матици српској на част јер није улазила у труле компромисе са неприродном, стваралаштву ненаклоњеном ситуацијом у којој се аутентични ствараоци веома често појављују као жртве разноврсних манипулативних механизма.

Ова два часописа, *The Yale Review* и *Лейпџигска Матица српске*, по свему судећи, данас представљају два, у свету најсветлија примера дугог, континуираног обављања мисије посвећеног неговања књижевног стваралаштва, научног сазнања и публицистичке активности у јавном, културном животу. Очекивати овакве, дуготрајне часописе у САД, сасвим је блиско памети уколико познајемо многобројне чињенице континуираног, стабилног друштвеног, економског, културног, научног и сваког другог развоја, одсуства војних активности на сопственом тлу после завршетка грађанског рата 1861–1865. године (изузмемо ли, дакако, системско, геноцидно уништавање Индијанаца на местима која нису били вољни да препусте белим колонизаторима), као и посебно важне чињенице да су САД после Првог светског рата постале водећа сила света која је на целој кугли земаљској настојала да успостави свој систем мирног поретка назван Pax Americana. Насупрот томе, сасвим неочекивано, као израз пријатног изненађења појављује се чињеница да такав књижевно-научни часопис дугог, континуираног трајања налазимо и у српској култури, таквој култури која је изложена дисконтинуитетима и често неповољним условима културног живота, укључујући и чињеницу да је подвиг ове врсте пуних девет деценија истрајао у Хабзбуршком царству, ван сопствене државе. Такав начин постојања подразумевао је одсуство сваке системске помоћи државе, те искључиви ослонац на финансијска решења која су оснивачи часописа и челници установе, по систему оснивачког улога, те добротворне и задужбинарске делатности, некако успевали да обезбеде.

На примеру ова два часописа, *The Yale Review* и *Лейпџигска Матица српске*, која већ два века континуирано обављају своју делатност, можемо утврдити шта су трајне, суштинске и аутентичне, а шта променљиве, историјски одређене и развојно усмерене одлике и вредности не само та два часописа него и обе културе

kojoj ti časopisi pripadaju. Zbog toga, na nivou svetске, planetarne kulture, dужnu pažnju treba usmeriti ne samo ka fenomenima književnih i književno-naučnih časopisa dugog, kontinuiranog traјanja nego i посебно ka ova dva, oдавно доказана примера ove vrste. Zbog toga предлог из 2021. године да се *Лейойис Мајишце српске* уврсти на УНЕСКО-ову листу „Сећање света“, појачавам и предлогом да се као универзална, светска вредност истакне феномен književно-научног часописа дугог, континуираног трајања, за који је часопис *The Yale Review* веома упечатљив пример. Уз ова два часописа требало би посебну пажњу посветити многим другим knjižевним или knjižевно-научним часописима дугог, континуираног трајања који су настајали у склопу разних националних култура широм света. Феномен о којем говоримо је у пуној мери интернационалан и општи, те припада кругу универзалних културних вредности. Због тога би сви ови часописи требало да се међусобно боље упознају, да почну да размењују искуства, те да унутар заједничког комуникационог поља отворе простор деловања који води ка јаснијем дефинисању како националних специфичности тако и заједничких општечовечанских циљева. Реално би се могло очекивати да се на науци, философији и критичком мишљењу заснују програмски концепти мисије умног развоја свих националних култура које не пате од ксенофобије, или од сужене свести какву може да наметну тврди национализам и шовинизам, провинцијски хоризонт мишљења или ускогрудост у разумевању и вредновања стваралачких чинова. Са таквим програмским концептима чак и културе бројчано малих народа могле би јасније да артикулишу свој допринос глобалној, светској култури у мери у којој оне јесу способне да створе дела универзалних вредности.

Када говоримо о феномену knjižевних часописа дугог, континуираног трајања, пожељна изучавања широм света би ваљало да јасно артикулишу неколико основних питања, те да на та питања понуде ваљане одговоре. Прво, важно је идентификовати у којим све културама постоје овакви феномени, како у тзв. великим тако и у тзв. малим културама, како у оним културама са јаким тако и оним са slabим емисионим моћима. Друго, важно је утврдити каква је природа и које су културне функције, какве су теме, идеје, стилови, ствараоци који у томе учествују, те какви су развојни токови и конкретне промене које су такви феномени доживљавали током свог дугог трајања. Треће, важно је утврдити простор отворености, дијалога и сарадње управо таквих часописа који добро познају механизме дугог трајања културних творевина, па ће на таквом комуникационом пољу учесници умети на мудар начин да осмисле ефикасно деловање таквих часописа на разним тачкама широм кугле земаљске.

Верујући у општа начела слободе, дијалога и демократије, верујући у начела отворености света, снагу аргумената и критичког мишљења, Матица српска са огромним задовољством, са добром вером у моћ смисла и с надом у човекове креативне потенцијале настоји да окупи у простор дијалога многе књижевне часописе који знају како трајати дуго и како посвећено обављати своју мисију. У том смислу су искуства књижевних часописа као што су *The Yale Review* и *Лейпцигска Матица српска* изузетно важна и pouчна, па би њиховим укључивањем у систем међународних културних вредности под заштитом УНЕСКО-а, овај феномен требало не само јасно издвојити него и пажљиво проучавати и неговати, широко разгранавати и међусобно повезивати на свим странама света. Смисао оваквог чина треба препознавати у дугим, континуираним напорима да се отвореност духа, слобода мисли и дејство критичке свести очувају као трајне вредности људскога ума, креативних моћи, па и демократске друштвене заједнице чију кохезију у будућности можемо само прижељкивати.

4. Прелиминарни закључци: књижевно-научни часопис дугог, континуираног трајања

Из оваквог, тек овлашног разматрања три карактеристична случаја књижевно-научних часописа који су дуго трајали, два америчка часописа и једног српског, можемо извести неколико сасвим утемељених, општих закључака. Да би једна периодична публикација дуго, континуирано трајала неопходан је скуп различитих чинилаца:

1. Неопходни су јаки уредници као индивидуални креативци способни да осмишљавају разноврсна поља стваралаштва која у часопису треба да буду представљена; ти послови подразумевају пре свега анимацију најважнијих чинилаца ауторске и сарадничке мреже, ваљану селекцију текстова, као и такву презентацију у часописном контексту која ће привући читаоце и укључити их у активан дијалог.

2. Неопходни су драгоцени аутори и сарадници који ће понудити квалитетне текстове на основу којих може бити обезбеђена релевантност прилога и њихова изазовност у комуникацијском контексту српске, европске и светске културе; убедљивост деловања једног часописа највише зависи од сарадничке, ауторске мреже, од тога чији и какви текстови се објављују.

3. Неопходни су способни издавачи, што најчешће подразумева стабилне установе у стабилним државним системима, те уз промишљену политичку подршку, а сви треба у свом делокругу рада да брину о обезбеђењу материјалних услова нужних за успе-

шно функционисање часописа, од припреmnih послова, преко штампања публикације, па до њене дистрибуције и пласмана у јавном животу и широком комуникацијском простору. Само читав институционални систем може представљати најозбиљнију гаранцију да ће часопис моћи да функционише у дугом временском раздобљу. Овај разлог је био веома важан у случају успешног, континуираног трајања часописа *The Yale Review*, који је најбоље окриље нашао у Јејлском универзитету, а *Лейпцигска Матица српске* такву заштиту налази у Матици српској као најстаријој српској културној установи. За разлику од ова два часописа са јаком институционалном заштитом, *North American Review* био је препуштен приватном власнику који, очигледно, није имао снаге да се одупре изазовима који иду испод неопходног моралног и правног минимума: после прекида излагања 1940. године, часопис је наставио свој живот тек кад је 1964. нашао довољно ваљану институционалну заштиту.

4. Неопходно је постићи успешно разумевање различитих типова поетичких, генерацијских, културних кодова, те ваљано сналажење у динамици смењивања чинилаца традиције и иновације, те трајности и ефемерности. Часопис не сме бити конзервативан и не сме заустављати токове развоја, али ваља да буде традиционалан тако да уме препознати трајне, стваралачке, универзалне вредности, које ће се успешно дистанцирати у односу на оно што је пролазно, помодно, тривијално, па чак и револуционарно. Револуционарност часописа нужно доводи до његовог ограниченог трајања, онолико колико је неопходно да се нека велика, прекретничка иновација uvede у комуникациону сферу и у довољној мери легитимише; конзервативност часописа чини да он временом само губи на актуелности јер одбијање сваке промене нужно исказује губитак неопходног разлога за дуг живот часописа. Такву елегантну прилагодљивост стварности, такву спремност да се пажљиво процењују и вреднују књижевне чињенице могу имати само часописи који се постављају изнад антитетичког суочавања конзервативности и револуционарности.

5. Часопис мора добро да се позиционира у сфери друштвених, политичких, културолошких релација, да их јасно препознаје, умно промишља и коментарише, те креативно користи, па да се с дубоким, активним разумевањем поставља у односу на актуелне процесе, да уме да одабере најкреативније аспекте и да њима обезбеди приоритетни третман. Да би дуго трајао, часопис не сме бити сведен на извесне краткорочне, политички амбициозне и често револуционарном страшћу опседнуте циљеве, него би морао имати извесну, на толеранцији засновану, прегледну, пописну, регистраторску и летописну функцију. Зато се часописи који дуго трају у САД именују кључном речју 'review' (преглед, попис, приказ, раз-

матрање, критичко сагледавање и сл.) или у српском случају речју ‘летопис’ (бележење хронолошким редом низа догађаја, опис збивања у времену, анали и сл.). Само спремност да се посматрају догађаји и да се благо обликује њихово кретање, само таква спремност на прилагођавање књижевној стварности, уз балансиране процесе регистровања и регулисања збивања, омогућују услове за дуги, креативно осимишљени живот књижевно-научног часописа.

6. Неопходни су прави, посвећени примаоци ових књижевних творевина чије потребе указују на избор правог типа читаоца који је окренут колико прошлости и садашњости толико и ка будућности не само књижевности, уметности и културе колико и друштва, народа, па и човечанства у целини. Уз то такав књижевно-научни часопис може да настане само у одговарајућем амбијенту са довољно снажном креативном, интелектуалном енергијом међу ствараоцима, као и у амбијенту који ће имати своју публику, читаоце, те пратиоце различитих активности.

Књижевно-научни часопис, дакле, представља читав систем релација од којих сваки за себе ваља да функционише успешно како би и целина била такође успешна. Због тога би било неопходно осматрати све поменуте аспекте часописног рада како би се сагледала сложеност целокупног система о којем говоримо. То све, дакако, важи за све часописе без обзира на дужину и континуитет његовог трајања. У случају пак часописа дугог, континуираног трајања посебно треба обратити пажњу не само на успостављање часописног система у неком периоду, не само на његов синхронизациони пресек, него треба указати и на многе промене које временом настају, а то значи да ваља сагледати дијахронизациони пресек догађања који превазилази поједине епохе и периоде. Другим речима књижевно-научни часопис дугог, континуираног трајања занимаће нас као носилац колико семиотичке стабилности толико и семиотичке варијабилности. С обзиром на велика и плодна искуства *Летописа* и Матице српске у погледу вештине и мудрости истраживања у различитим временима, сасвим су природне и разумљиве намере Матице српске да постане простор окупљања, међусобног бољег упознавања, па и помног изучавања свих књижевно-научних часописа дугог, континуираног трајања, ма из које културе они долазили. Матица српска мора бити место пријатељског, радног и креативног сусретања свих пчела радилица света!

(Фрагмент веће целине из студије о *Летопису Матице српске* као књижевно-научном часопису дугог континуираног трајања; основне тезе овог текста усмено су изложене на Свечаној седници Матице српске 16. фебруара 2024. године)